

מלואים

נאספו על ידי הרב אלחנן ונגרוב

מקורות לעזרת נשים בבתי המקדש

א. בבית הראשון

רוח אלקים לבשה את זכריה בן יהוידע הכהן, ויעמד מעל לעם ויאמר להם: כה אמר האלקים, למה אתם עוברים את מצוות ה', ולא תצליחו, כי עזבתם את ה' ויעזב אתכם. ויקשרו עליו וירגמוהו אבן במצות המלך בחצר בית ה' (דה"ב כד, כ"א).

רבי יודן שאל לרבי אחא: איכן הרגו את זכריה — בעזרת הנשים או בעזרת ישראל? אמר לו: לא בעזרת ישראל ולא בעזרת הנשים, אלא בעזרת הכהנים... (ירושלמי תענית פ"ד ה"ה — ס"ט ע"א).¹

2. ויבן את החצר הפנימית שלשה טורי גזית וטור כרותות ארזים (מ"א ו, לו). החצר הפנימית: היא עזרת הכהנים ועזרת ישראל, והיא היתה לפני האולם; וקורא אותה פנימית לפי שהיתה לפני מעזרת נשים (רש"י לנביאים שם).²

ב. בבית השני

עזרת הנשים היתה אורך מאה ושלשים וחמש על רוחב מאה ושלשים וחמש; וארבע לשכות היו בארבע מקצועותיה, של ארבעים ארבעים אמה, ולא היו מקורות; וכך הם עתידים להיות, שנאמר ויוציאני אל החצר החיצונה ויעבירני אל ארבעת מקצועי החצר והנה חצר במקצוע החצר... (יחזקאל מו, כא)

(1) מאמר זה נמצא גם בפסיקתא דרב כהנא, פסקא איכה (קכב ע"א); מדרש איכה רבתי, פתיחות ה', כ"ג; קהלת רבה פ"ה. על מאמר זה העיר לי בטובו ד"ר שאול ליברמן. (2) במשנה מדות פ"ב מ"ה (הקטע מובא להלן ח"ב, מספר 1): „וארבע לשכות היו בארבע מקצועותיה [של עזרת הנשים]... וכך הם עתידים להיות, שנאמר, ויוציאני אל החצר החיצונה וכי' (יחזקאל מו, כא)“. מוכח ש„החצר החיצונה“ בטוי לעזרת הנשים; וכן מפרש רד"ק שם: „...החצר החיצונה: היא עזרת נשים“, וגם רש"י ליחזקאל מד, יט. אם כן

... וחלקה היתה בראשונה, והקיפיה כצוצטרה³ שהנשים רואות מלמעלן והאנשים מלמטן, כדי שלא יהו מעורבין. וחמש עשרה מעלות עולות מתוכה לעזרת ישראל, כנגד חמש עשרה מעלות שבתהילים⁴, שעליהן הלויים אומרים בשיר... ולשכות היו תחת עזרת ישראל ופתוחות לעזרת הנשים, ששם הלויים נותנים כנורות ונבלים ומצלתים וכל כלי שיר... ולעומתן [לעומת ארבע השערים שבדרום] בצפון סמוכים למערב, שער יכניה, שער הקרבן, שער הנשים, שער השיר... (משנה מדות פ"ב, מ"ה"ו).

עזרת נשים היתה אורך קל"ה: מן המזרח למערב. על רוחב קל"ה: מן הצפון לדרום... וחלקה היתה עזרת נשים בראשונה, שלא היה בה שום תקרה. והקיפיה גזוזטרא: ועשו זיזין בכותל סביב ועשו ע"ג תקרה (פירוש הרא"ש).

וענין חלקה שהיתה פרוצה ואין כותל מקיף לה, וכבר נתבאר בסוף סוכה (נא ע"ב) שבה היתה הכניסה לשמחה בימי החג, ומיראה שמא יתערבו הנשים בין האנשים הקיפו אותה בשקופין אטומים ועשו בהם כמין מעלות כדי שיביטו מהן הנשים בשעת כניסת ישראל לשמחת בית השואבה שם, כמו שבאר בסוף סוכה (רמב"ם, פירוש המשניות, מדות שם).

וחלקה היתה בראשונה: ר"ל פרוצה, בלא כותל מקיפה מארבע רוחותיה אלא שעומדת על גבי עמודים; והקיפיה כצוצטרא, והיא מחיצה כעין שבכה מפני שהיו מתכנסות בה הנשים לראות שמחת בית השואבה שהאנשים עושים בעזרה, וכדי שלא יתערבו נשים באנשים הקיפיה במחיצות אלו⁵ (מאירי למדות).

2. מה תיקון היו עושים שם? שהיו מעמידין האנשים בפני עצמן והנשים בפני עצמן כהיא דתנינא תמן: וחלקה היתה בראשונה והקיפיה כצוצטרא שהנשים רואות מלמעלן והאנשים מלמטן כדי שלא יהו מעורבין. ממי למדו? מדבר תורה: וספדה הארץ משפחות משפחות לבד (זכריה יב, יב), תרין אמורין, חד אמר זה הספידו של משיח, וחורגה אמר זה הספידו של יצר הרע. מאן דאמר זה הספידו של משיח: מה אם בשעה שהן אבילין את אמר האנשים בפני עצמן והנשים בפני עצמן, בשעה שהן שמחין לא כל שכן. מאן דאמר זה הספידו של יצר

מסתבר שהבטוי "החצר הפנימית" כאן, בבית הראשון, יורה על עזרת הכהנים ועזרת ישראל בנגוד לעזרת נשים; ויש בזה רמז לעזרת נשים בבית הראשון. ע"י עוד פי' ר"ש משאנץ ורא"ש לכלים פ"א מ"ח, ותוס' פסחים צ"ב ע"א ד"ה טבול יום, שמאחזים דברי המשנה עם מימרא ביבמות ד' ע"ב, ויוצא מדבריהם שהיתה עזרת נשים בבית הראשון בימי יהושפט.

(3) בנדפס, כצוצרה; אבל גוסס זה, מובא בשנויי נוסחאות בדפוס וילנא, נכון הוא, שמתאים למלה היונית והרומית exostra, וגם לנוסח הגמרא, סוכה נ"א ע"ב, גזוזטרא.

(4) הפרקים שמתחילים "שיר המעלות" (או שיר למעלות) — קכ"קלד.

(5) פירושו שונה לגמרי משאר הפירושים. ראשית דבריו דומה לפי הרמב"ם הנ"ל.

הרע : מה אם בשעה שאין יצר הרע קיים את אמר האנשים בפני עצמן והנשים בפני עצמן, בשעה שיצר הרע קיים לא כל שכן (ירושלמי, סוכה פ"ה ה"ב).⁶ זה הספידו של יצר הרע : שיהרג, ובוכין הצדיקים שנזכרים בצערן שהיה להם לכבוש אותו בחייהם, והרשעים נזכרין בצערן על שלא כבשו אותו (קרבן העדה, שם).

3. בראשונה כשהיו רואין שמחת בית השואבה, היו אנשים רואין מבפנים ונשים מבחוץ. כיון שראו בית דין שהן באין לידי קלות ראש עשו שלש גזוטראות בעזרה כנגד שלש רוחות, ששם נשים רואות [נ"א : יושבות ורואות] בשמחת בית השואבה ; וכשהיו רואין שמחת בית השואבה לא היו מעורבין (תוספתא, הוצ' צוקרמנדל, סוכה פ"ד א).

עזרת הנשים היתה מוקפת גזוטרות כדי שיהיו הנשים רואות מלמעלה והאנשים מלמטה, כדי שלא יהיו מעורבין (רמב"ם, הלכות בית הבחירה, פ"ה ה"ט).

אנשים לבד ונשים לבד : חז"ל ומפרשיהם

לויטס איש יבנה אומר, כל הבאים אל התיבה הפריש זכרים מן הנקבות, שנא, ויבא נח ובניו ואשתו ונשי בניו (בראשית ז, ז) : הרי זכרים בצד אחד ונקבות בצד א'. וכשיצאו העמיד זכרים בצד נקבות, שנאמ', צא מן התיבה אתה ואשתך ובניך ונשי בניך אתך (שם ז, טז) : הרי איש ואשתו (פרקי דרבי אליעזר פכ"ג).

2. אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת... ותקח מרים הנביאה... את התוף בידה ותצאנה כל הנשים אחריה בתופים ובמחולות ; ותען להם מרים, שירו לה' כי גאה גאה, סוס ורוכבו רמה בים (שמות טו, א, כ"א).

ותען להם מרים : מגיד הכתוב שכשם שאמר משה שירה לאנשים כך אמרה מרים שירה לנשים — שירו לה' כי גאה גאה וגו' (מכילתא, סוף שירה).
...כשיצאו ישראל ממצרים וקרע להם הקב"ה את הים והיו המלאכים מבקשים לומר שירה, א"ל הקב"ה, אז ישיר משה ובני ישראל תחלה, ואח"כ אתם. הוי, קדמו שרים (תהלים סה, כו) — אלו ישראל ; אחר נוגנים (שם) — אלו

6 לא העתקנו הבהלי (סוכה נ"א ע"א—נ"ב ע"א) עם פירושי הראשונים, שרובו ככלו כבר הובא במאמרי גאוני עולם למעלה. עזרת נשים בבית השני הוזכרה עוד בבבלי : יומא ט"ז ע"א, חגיגה ט"ז ע"ב, סוטה מ' ע"ב—מ"א ע"א (שהסוגיא בסוטה קאי רק על הבית השני, ע"י פי' המשניות להרמב"ם שם).

המלאכים ; בתוך עלמות תופפות (שם) — אלו הנשים, שהן קלטו באמצע, כדכתיב, ותען להם מרים וגו' (שמות רבה פכ"ג ח).

בשירת מצרים הקדימו אנשים לנשים, ובשירת דבורה (שופטים ה) קדמו נשים לאנשים ; לפי שכאן תשועה על ידי אנשים, שנאמר, ומשה ואהרן עשו את כל המופתים האלה (שמות יא. י), ולשם תשועה על ידי נשים, דבורה ואשת חבר הקיני (לקח טוב לשמות טו, כ).¹

3. רבי פנחס אומר : ערב שבת עמדו ישראל בהר סיני ערוכים האנשים לבד והנשים לבד. אמר לו הקב"ה למשה, לך אמור לבנות ישראל אם רוצות לקבל את התורה, שדרכם של אנשים הולכים אחר דעתן של נשים — שנאמר, כה תאמר לבית יעקב (שמות יט, ג), אלו הנשים ; ותגיד לבני ישראל (שם) אלו האנשים. וענו כולם פה אחד, כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע (שמות כד, ז ; פרקי דרבי אליעזר פמ"א).

ערב שבת עמדו : עיין לקמן [פרקי דרבי אליעזר] ריש פרק מו, דאמר רבי אליעזר בן עזריה שבערב שבת ניתנה תורה,² וכאן נמי, אע"פ שמסיים... כה תאמר, שזה היה קודם מתן תורה, ביום שני, כדאיתא במכילתא ובשבת [פו ע"ב], מ"מ מ"ש עמדו ערוכים האנשים לבד והנשים לבד משמע ודאי שביום מתן תורה מדבר, שקודם לכן למה היה להן לפרוש ולעמוד אלו לבד ואלו לבד ? ומפני שרוצה לפרש מה שכתב כה תאמר... אלו הנשים, ותגיד... אלו האנשים, לכן הקדים שביום ו'. ... היו עומדים שם גם הנשים ערוכים לבדם, ולכן נאמר למשה לדבר עמהן לבדן, כי גם המה עתידין לעמוד בקבלת התורה. ערוכים האנשים לבד וכו' : כיון שנצטוו על הפרישה (שמות יט, טו) עמדו לבדן שלא בערבוביא. וכמ"ש בסוכה (ג"ב ע"א) ומה לעתיד לבוא שאין יצר הרע שולט ובשעת הספד, אמרה תורה אנשים לבד וגשים לבד כו' עכשיו כו' ובשעת שמחה כו' ; ואף כאן שעת שמחה היתה, כמ"ש ביום חתונתו (שה"ש ג, יא), זה סיני כו', ולכן ק"ו שלא יהו מעורבין. (ולפי תרגום אונקלוס, אל תגשו אל אשה (שמות יט, טו) — לא תקרבון לצד אתתא, אפשר שכוונתו שנאסרו בקריבה ונגיעה... א"כ יש לומר שלכן היו עומדין שלא בערבוביא, כיון שאסורין בקריבה ונגיעה בעלמא) — (ביאור הרד"ל לפרד"א).

ומכאן מקור נאמן על האיסור של תערובת אנשים ונשים בבתי כנסיות :

(1) המאמרים על שירת מרים לקוחים מספר "תורה שלמה" ; עיי' שם, ובבאור, על יתר מקורות במדרש.

(2) פרקי דרבי אליעזר, התחלת פרק מו : רבי אליעזר בן עזריה אומר, ערב שבת בששה לחודש בשש שעות ביום קבלו ישראל את הדברות.

אם במדבר אצל הר סיני, ובזמן מקודש כמו במעמד הר סיני, אמרו חכמים אנשים לבד ונשים לבד, ויש סמך לזה בתורה בקרא. אל תגשו אל אשה, [ת"א] לצד אתתא — על אחת כמה וכמה בבתי כנסיות בכל השנה (רמ"מ כשר, תורה שלמה, חלק ט"ו ע' צד, בבאור אות קפג).

4. אמר ר' חלבו: באותו היום שמת משה רבינו עליו השלום כתב י"ג תורות, ספר תורה לכל שבט ושבט, ועדיין לא הגיע חצי היום. אח"כ קרא לכל שבט ושבט ונתן להם התורה והמצוות; ואותו ספר תורה [הי"ג], מובחר שבכולן, הניחו בצד הארון; והזהירם והוכיחם לכל אחד ואחד בפני עצמו, אנשים לבד ונשים לבד, ואמר להם: הזהרו בכבוד התורה והמצוות (מדרש פטירת משה רבינו ע"ה).³

5. ויהי איש אחד מן הרמתיים וגו' (ש"א א. א): היה אלקנה עולה ארבע(ה) פעמים בשנה, שלש(ה) מן התורה ואחת שקיבל עליו; שנאמר, ועלה האיש ההוא מעירו מימים ימימה וגו' (שם ג). אלקנה הוא עלה, ואשתו ובניו ובנותיו ואחיו ואחיותיו, וכל קרוביו עמו, וכל בני ביתו; היה מעלה את הכל עמו. אמר, שלא ילמדו דרך עבודה זרה מן הכנענים ומן הפושעים ויעשו דבר שלא כתורה. דבר אחר, למה מעלה את הכל עמו: כשהיו עולין בדרך ולגין ברחובה של עיר, מתקבצים האנשים לבד והנשים לבד, שכן האיש מדבר עם האיש, אשה עם אשה; גדול עם גדול, קטן עם קטן. והיתה המדינה מרגשת והיו שואלים להם, להיכן תלכו? ואומרים, אל בית האלקים שבשילה, שמשם תצא תורה ומשם מצוות; ואתם למה לא תבואו עמנו ונלך ביחד? מיד עיניהם משגרות דמעות; אמרו להן, נעלה עמכן? אמרו להן, הין (סדר אליהו רבה הוצאת רמ"ש פ"ט).

6. ירמיה היה אחד משלשה נביאים שנתנבאו באותו הדור: ירמיה, צפניה, וחולדה הנביאה. ירמיה היה מתנבא בשוקים, צפניה בתוך בתי כנסיות, וחולדה אצל הנשים (פסיקתא רבתי כתב יד, מובא ב"ספר האגדה" שע"ג א).
7. לעולם לא נראית אשה בעזרה אלא בשעת קרבנה בלבד (תוספתא ערכין פ"ב א).

3) גופס בלבוש תרכ"ה, וב"בית המדרש" ח"ב, ובאוצר המדרשים לר"ד אייזנשטיין. ומובא גם בדעת זקנים בעלי התוספות לדברים לא, כו בזה הנוסח: מדרש, באותו יום של שבעה באדר קודם פטירת משה רבינו כתב י"ג ספרי תורה לשנים עשר שבטים, וקרא לכן שבט ושבט והוכיחם והזהירם על התורה ועל המצוות, אנשים בפני עצמן ונשים בפני עצמן, ואמר להם: הזהרו כלכם בספר התורה הזה שאני נותן לכם לשמור ולעשות. וספר תורה אחד לקח והניחו לצד ארון הברית, שנאמר, לקוח את ספר התורה הזה ושמרתם אותו מצד ארון ברית ה'. על מאמר זה העיר לי בטובו מו"ר רמ"מ כשר.

8. תנו רבנן: מקום שנהגו נשים לצאת אחר המיטה, יוצאות; לפני המיטה, יוצאות. ר' יהודה אומר, לעולם נשים לפני המיטה יוצאות, שכן מצינו בדוד שיצא אחר מיטתו של אבנר, שנאמר, והמלך דוד הולך אחר המיטה (ש"ב ג, לא). אמרו לו, לא היה הדבר אלא לפייס את העם, ונתפייסו. שהיה דוד יוצא מבין האנשים ונכנס לבין הנשים, ויצא מבין הנשים ונכנס לבין האנשים; שנאמר, וידעו כל העם וכל ישראל... כי לא היתה מהמלך להמית את אבנר (שם לו; סנהדרין כ ע"א).

רבי יהודה אומר, לעולם לפני המטה יוצאות, שכן מצינו בדוד שיצא אחר מיטתו של אבנר; ואי סלקא דעתך נשים אחר המטה, אורחיה דדוד להלך עם הנשים? (רש"י שם).

אית תניי תני, הנשי' מהלכות תחילה והאנשים אחריהם; ואית תניי תני אנשים תחילה והנשים אחריהם. מאן דאמר הנשים תחילה, שהן גרמו מיתה לעולם; מאן דאמר האנשים תחילה, מפני כבוד בנות ישראל, שלא יהו מביטין בנשים (ירושלמי סנהדרין פ"ד ה"ד, כ ע"ב).

מקום שנהגו הנשים לצאת לפני המטה יוצאות — ותימה: היאך יוצאות לפני האנשים, שלא יסתכלו בהם? הא אשכחן פרק החליל (סוכה ב"א ע"ב) שהקיפה לעזרת נשים גזוזטראות כדי שלא יסתכלו בנשים? ויש לומר דהכא, כיון דעת צער היא ליכא למיחש... ועל מנהג שלנו היה תמיה ר"י בר אברהם: שבשעת הולכת המת לבית הקברות יוצאות הנשים לבסוף, ובחזרה יוצאות תחלה. והיה מפרש דהמנהג כמאן דאמר יוצאות לבסוף; וכיון שהן אחרונות בשעת הוצאת המת, אם כן יש להן להיות ראשונות בשעת חזרה, שלא לעבור דרך עליהן (מרדכי סנהדרין תרפ"ד).

9. לא יעמוד אדם בין הנשים ויתפלל, מפני דעת נשים. ויקדש אדם את מחנהו ארבע אמות לצפון, ארבע אמות לדרום, ארבע אמות למזרח, ארבע אמות למערב⁴ ואם היה בתוך הבית⁵ יקדש⁶ כולו, אפילו מאה אמה⁷ שנאמר, כי ה' אלקיך אש אוכלה הוא וגו'⁸ (דברים ד, כד; ט, ג; סדר אליהו רבה, הוצאת רמא"ש רפ"ט).

4) כן הוא בראב"ה ח"א סי' ע"ז ע' 53 (בלי מלת „את"); אבל בילקוט שמעוני ח"א תתקל"ד הגירסא: אלא יקדש מחנהו חמשה אמות לכל צד. ועי' ברכות כב ע"ב בסוף המשנה.
5) כ"ה גם בראב"ה שם; ובילקוט שם: בתוך מחנהו. עי' ברכות כה ע"ב: כוליה

בית כארבע אמות דמי.

6) כ"ה בראב"ה ובילקוט, וכן נראה נכון; בתדב"א הוצאת רמא"ש: וקדש.

7) בראב"ה: ואפילו כ' אמה. בילקוט ליתא לגמרי.

8) כ"ה בראב"ה; בילקוט: ה' אלקיך מתהלך בקרב מחניך (דברים כג, טו).

10. אביי דייר גולפי ; רבא דייר קנה. אמר אביי, סקבא דשתא רגלא (קידושין פ"א ע"א).

גולפי : [ב]מקום קבוצת אנשים ונשים, או לדרשה או לחופה, היה מסדר קנקנים של חרס הרבה ביניהם, שאם יבאו זה אצל זה יקשקשו וישמע קול. דייר : לשון דרי דרי (מגילה י"ב ע"א), שורות שורות. דייר קנה : מסדר קנים, שהעובר עליהן קולם נשמע. סקבא דשתא ריגלא : ריעוע של ימות השנה ליחוד ולעבירה, ימות הרגל, שיש קבוצת אנשים ונשים לשמוע הדרשה, ונותנים ונושאים זה עם זה⁹... (רש"י שם).

הגמרא אינה מדברת כלל על בית הכנסת — כמו שרוצים אחדים מהחוקרים¹⁰ לפרש. ואין, איפוא, להסיק, שאנשים ונשים ישבו יחד בבית הכנסת זה על יד זה רק קנקנים הפרידו ביניהם. להיפך, יש להסיק, שאפילו באסיפות מחוץ לבית הכנסת נשים ישבו לחד (אליעזר לוי, יסודות התפלה, תל אביב תש"ו, ע' קט).

אנשים לבד ונשים לבד : גאונים וראשונים

מהו במחול האנשים והנשים בערבוביה? אסור לחול כן, אלא האנשים לבד והנשים לבד ; ומה הוא בעינת האבל שהן באיליאי [בקניה] ובבכ' כת' וספדה הארץ משפחות משפחות לבד, הן בעינת השמחה והמשתה שהם משחקים ויצה"ר מצוי לא כ"ש שהיו האילליין אלו לעצמן ואלו לעצמן כדי שלא יהרהר יצרן על עבירה בשחוק של משתה (מעשים לבני ארץ ישראל, ספר שהיה בידי הגאונים ; מקטע שנדפס בתרביץ שנה א, ספר א, צד 97).

2. אל תערב בנים בין הבנות פן יחטאו ; „אז חשמח בתולה במחול“ (ירמיה לא, יג) — לבדה ; אבל „בחורים וקנים יחדיו“ (שם). וכן „ילדים וילדות משחקים ברחובותיה“ (זכריה ח, ה) — ילדים לבד וילדות לבד. וכן בסוף תהלים (קמח, יב) : „בחורים וגם בתולות“, ולא אמר „בחורים עם בתולות“ כמו „זקנים עם נערים“ (שם). „גם“ לרבות נשים לבד (ר' יהודה החסיד, ספר החסידים, הוצאת מקיצי נרדמים סי' ס ; בשאר דפוסים סי' קסח).

9 כ"ה בכ"י מינכן ובערוך ערך סקב. לפנינו בדפוס : אבין.

10 נוסח התוספות : ונותנין עין זה על זה.

11 ר"ל לב, דער סינגאגאלע ריטוס ע' 64, ור"א אלכוגן, דער יידישע גאטעסדינסט

ע' 467.

1) כ"ה בהוצאת מקיצי נרדמים מכ"י פארמא ; בשאר דפוסים : בנים ובנות.

3. כל המברך "שהשמחה במעונו" צריך לחקור אם קיימו "וגילו ברעדה" (תהלים ב, יא), אם רעדה במקום גילה. אבל אם לוקח לו [החתן] אשה שאינה הגונה... או נשים יושבות בין האנשים, שהרהורים שם, לא יתכן לברך "שהשמחה במעונו". ועל אלה וכיוצא בהם נאמר, לא ישבתי בסוד משחקים ואעלו (ירמיה טו, יז); וכתוב, כי כל שלחנות מלאו קיא צואה בלי מקום (ישעיה כח, ח)... (ספר חסידים, הוצאת מקיצי גרדמים, סי' תתשע"ו; בשאר דפוסים, סי' שצג).

4. אמר מהר"יסגל, מכאן פסק באבי"ה [בראבי"ה] שנהגו להתיר בשבת בשעת הדרשה לפרוס טליתות לחוצץ בין אנשים ונשים לצניעות (ספר מהר"ל, קרימונה שכ"ה, ל"ח ע"א).

5. כל מחיצה שאינה לצניעות בעלמא אסור לעשותה בשבת... אבל מחיצה שעושה לצניעות בעלמא מותר, כגון מחיצה שעושין בשעת הדרשה בין אנשים לנשים מותר לעשותה בשבת... (מרדכי, שבת סי' שיא).

מקורות לעזרת נשים בבית הכנסת

מר רבי יודה: כל שלא ראה דיפלי איסטב' של אלכסנדריאה לא ראה כבוד ישראל מימיו; כמין בסילקי גדולה היה, ואסטיו לפנים מסטיו היתה; פעמים היו בה כפלים כיוצאי מצרים; ושבעים קתידראות של זהב היו שם מקובעות אבנים טובות ומרגליות, כנגד שבעים זקנים; וכל אחת ואחת היתה עומדת בעשרים וחמש ריבוא דינרי זהב... ומי החריבה? טרוגיגוס הרשע... והקיפן ליגיונות והרגן. אמר לנשיהן, נשמעות אתם לליגיונותי ואין אני הורג אתכם. אמרון ליה, מה דעבדת בארעייא עביד בעיליאי. ועירב דמן בדמן, והלך הדם בים עד קיפרוס... (ירושלמי סוכה פ"ה ה"א, נ"ה ע"א-ב).¹

(1) אולי יש עוד ראייה לביהכ"נ של נשים בזמני התלמוד, גאונים וראשונים, מדברי הראב"ה (ספר ר' אליעזר ב"ר יואל הלוי, שחי בזמן התוספות) ח"א ע' 45: "והנשים נהגו טלסול בעצמן ופרישות בעת נדוהן שאין נכנסות לבית הכנסת, ואף כשמתפללות אינן עומדות לפני חברותיהן; וכן ראיתי בדברי הגאונים בענין לשון ברייתא, ואינו בתוספתא שלנו; וכשר המנהג". הנה מלשון "חברותיהן", לשון רבים, משמע שהדבור בבהכ"נ של נשים, והן אינן נכנסות רק ל"בית הכנסת", היינו של אנשים, לשמוע דרשת הרב וכדומה. והראיה יותר ברורה קצת מנוסת הספר אור זרוע ח"א סי' ש"ס: "ומורי אבי העזרי [ראבי"ה] אמר לי שיש נשים שאינן מתפללות אחורי הגדה, ואמר לי שמצא כן בפירוש בבריתא דגדה". על כל פנים יוצא מדבריהם שהיה המנהג, כנראה מזמן התלמוד (לפי הערות ר"א אפטוביצר היה

2. ... והא דאמרינן בשילהי כיצד צולין (פסחים פ"ה ע"ב) מן האגף ולחוץ כלחוץ, ואמר רב וכן לתפלה, ורבי יהושע בן לוי אמר, אפילו מחיצה של ברזל אינה מפסקת בין ישראל לאביהם שבשמים... וכוותיה קיימא לך, דהא הגי נשי קיימי לחודייהו... (תוספות, ראש השנה כ"ז ע"ב ד"ה ושמע).²
3. ונוהגים בני אדם לישן בבית הכנסת [בליל כפור] לפי שאומרים רוב הלילה מזמורים, שירים ותושבחות; ויש שעושים משום שמירת הנרות... וכן נהג מהר"ם [ר' מאיר בן ברוך מרוטנברג], אמנם במערב רחוק ממקום התפלה היה ישן, או בבית הכנסת של נשים כשלא היו שם נשים (הגהות מיימוניות למשנה תורה, סוף הלכות שביתת עשור, ד"ה כל נדרי).³
4. שלשה נאמנים על הבכור: אילו הן, חיה, אביו ואמו; חיה לאלתר... (קידושין ע"ד ע"א): שמעתי פוסקים מכאן שמאמינים לאדם [על] דבר שהוא עסוק בו, ולא אחר, כי ההיא דחיה נאמנת, נפקא מינה לחרופים ועניינים הנעשים בבית הכנסת של הנשים, דסומכים אנשים להעיד (ר' אלכסנדר זוסלין הכהן, ספר האגודה, קו ע"א-ב).
5. ואמהר"יסגל שנשגבה פליאה בעיניו מאין בא שנהגו המנהג הרע הזה להוליך התנוקות לבית הכנסת לשמוע הם קול שופר. בשלמא בקריאת המגילה עבדינן משום שמחה; והכא מאי, תינוקות קטנים שהגיעו לחינוך מצוה לחנכם, ואם אי אפשר לאשה להניח את בנה בביתה או יותר טוב להחזיק אצלה בב"ה הנשים... (ספר מהר"ל, קרימונה שכ"ט, נ ע"ב).
6. דרש מהר"יסגל, מנהגא הוא שילינו העם בליל כל נדרי בבית הכנסת כדי להרבות בשבחות וברננים... והבא לישן ירחיק את עצמו ממקום תפלה לצד מערב או בבית הכנסת הנשים מתי שאין נשים שם (שם נט ע"ב).
7. ... אבל בעירך שבית הכנסת של נשים הוא מרתיפו של שמש, שמא חשיב [הדלקת נרות שם] לצורך סעודה, למשוך יין בלילה; וכ"ש אם מדליקין [נרות של שבת] בבית הכנסת של נשים אצל היין... (שו"ת מהר"ל סי' נג).
8. שאלה שנג: לאה ורחל חולקין בשביל מקומות בבהכ"נ של נשים, והביאה לאה שתי נשים שהמקומות שלה הן, ורחל הביאה איש א' מעיד שהמקומות שלה הן. איזה עדות עדיפא טפי, דשתי נשים או של איש אחד?

מקור ראבי"ה בברייתא דנדה, נדפס ב"תוספתא עתיקתא", חבור מזמן התלמוד, אע"פ שבדפוס שלפנינו לא נזכר זה המנהג) שנשים התפללו בחברותא, אף כש"לא היו נכנסין לבית הכנסת"; יש כאן איפוא רמז לביהכ"נ של נשים בימי התלמוד, גאונים וראשונים.

(2) על מאמר זה העיר לי בטובו מו"ר רמ"מ כשר.

(3) ומובא מכאן במנהגים לר' אייזק טירנא, מנהג של יום כפור, קניח, ובבית יוסף לטור אורח חיים סימן תרי"ט.

תשובה: יראה דהאי דינא בחזקת המקומות תליא מילתא, כמו שאבאר; אם מוחזקת לאה בהני מקומות ורחל אתית לאפוקי מינה אין לאה צריכה אפילו שבועה להכחיש העד של רחל... הואיל ואית לה ללאה שתי נשים מעידות כדבריה, פטורה. ואע"ג דבעלמא אין עדות אשה כלום, בנדון זה דאינהו רגילי למידק טפי מאנשים, מהימנינן להו שפיר. וכן מצאתי הועתק מפסקי גדול דנאמנות הנשים להעיד לאלמנה, אלו הבגדים לבשה בהן בחיי הבעל, משום דאין האנשים רגילין להסתכל בבגדי הנשים, והביא ראיה מהא דאמר' ג' נאמנים על תבכור, חיה לאלתר (קידושין עד ע"א). הא קמן דבמילי דלא רגילי האנשים למידע, מהמנינן לנשים אפי' לאפוקי ממונא כי התם בבגדי אלמנה. ונראה דבמקומות בהכ"נ של הנשים נמי אין האנשים רגילים לידע איזה מקומה של אשה זו ואיזו של זו... (ר' ישראל איסרלן, תרומת הדשן, ח"א סי' שנג).

בית הכנסת במקום בית המקדש: מקורות

ואהי להם למקדש מעט [בארצות אשר באו שם]¹ (יחזקאל יא, טז): אמר רבי [שמואל בר רבי] יצחק, אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות שבבבל... דרש רבא: מאי דכתיב, ה' מעון אתה היית לנו [בדור ודור]² (תהלים צ, א)? אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות (מגילה כט ע"א).

2. אמר רבי יוחנן... המתפלל בבית הכנסת בעולם הזה כאלו מתפלל בבית המקדש, שנאמר, ואהי להם למקדש מעט (בגוים) [בארצות] (ירושלמי ברכות פ"ה ה"א, נוסח ילקוט שמעוני תהלים תרנ"ט).

3. רבי יהושע בן לוי אמר: תפלות כנגד תמידין תקנום [אנשי כנסת הגדולה]³... ותניא כוותיה דר' יהושע בן לוי: מפני מה אמרו תפלת השחר עד חצות? שהרי תמיד של שחר קרב והולך עד חצות... ומפני מה אמרו תפלת המנחה עד הערב? שהרי תמיד של בין הערבים קרב והולך עד הערב... ומפני מה אמרו תפלת הערב אין לה קבע? שהרי אברים [של עולות]⁴ ופדרים [של שאר קרבנות, שנורק דמן קודם שקיעת החמה]⁵ שלא נתעכלו מבערב קרבים והולכים כל הלילה. ומפני מה אמרו, של מוספין כל היום? שהרי קרבן של מוספין קרב כל היום... (ברכות כו ע"ב).

(1) נוסח כתבי יד ושאר מקומות (דקדוקי סופרים).
(2) פירוש רש"י.

נמצא שהמתפלל שלש תפלות בכל יום ויום כאלו הקריב תמידין על גבי המזבח, ועונותיו נמחלין, כשם שהיו עונותיהם של ישראל נמחלין בקרבנות בזמן שהיה בית המקדש קיים... (ר' ישראל אלנקווא, מנורת המאור ח"ב ע' 30).
4. ואל המקדש לא תבוא (ויקרא יב, ד) — אין לה [לאשה] טמאה טומאת לידה] רשות להכנס לבתי כנסיות ולבתי מדרשות (בריתא דמסכת גדה, בתוספתא עתיקתא ח"ה ע' 30-33).

5. ... ואם תאמר הארץ טמאה היא — ישראל קדושים הם ואין מקבלין טומאה, והתורה קדושה היא, ובתי כנסיות ובתי מדרשות במקום קודש הקדשים הם עומדים לנו היום... (מתוך תשובות הגאונים שבספר „תורתן של ראשונים“, מובא באוצר הגאונים, כתובות ע' 182).

6. [מורא המקדש:]³ ויראת מאלקיך (ויקרא יט, יד; לב, כה, יז; לו; מג): צוה בהכנס אדם למקדש או לבית הכנסת או לבית המדרש, שינהג בהן מורא וכבוד [וכיבוד], דכתיב בפרשת בהר סיני (ויקרא כו, ב), את שבתותי תשמרו ומקדשי תיראו, ותניא ביבמות פרק קמא (ו ע"ב): ומקדשי תיראו — לא מן המקדש [ממקדשי] אתה ירא' אלא ממני שהזהיר על המקדש — פירוש, מן הקב"ה, ומצינו בבית הכנסת ובית המדרש שנקרא מקדש, דתניא בתורת כהנים (ספרא בחזקותי פ"ו): והשימותי את מקדשיכם (ויקרא כו, לא) — [מקדש, מקדשי, מקדשיכם] לרבות בתי כנסיות ובתי מדרשות, ואמרינן במגילה בפרק בני העיר (כט ע"א): ואהי להם למקדש מעט בארצות אשר (הדחתים) [באו] שם (יחזקאל יא, טז) — אמר ר' [שמואל בר רב] יצחק, אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות שבבבל, למדנו כשאמרה תורה „מקדשי תיראו“ שבתי כנסיות ובתי מדרשות בכלל, והמורא היא אינה מפורשת מן המקרא, ופירושה חכמים לפי סברתן, כל אחד ואחד לפי חומר קדושתו.⁴ מורא מקדש, דתנן בברכות בפרק הרואה (נד ע"א): לא יקל אדם את ראשו כנגד שער המזרה, שהוא מכון כנגד בית קדשי [קודש] הקדשים, ואמר רב (סא ע"ב): לא אמרינן [אמר] אלא מן הצופים ולפנים, וברואה; ואיתמר גמי... אמר רבי יוחנן... ובמקום שאין [שם] גדר, ובזמן שהשכינה שורה... ותנן (ברכות נד ע"א): לא יכנס אדם להר הבית לא במקלו ולא במנעלו ולא בתרמילו ולא

(3) כל מה שבסוגרים לקוח מספר יראים השלם, נדפס מכ"י שוח"ה, וילנא תרס"ב, סימן ת"ט.

(4) בגמרא הנדפס: לא ממקדש אתה מתיירא.

(5) בס' יראים השלם: והמורא מה הוא אינו מפורש במקרא, ופירשו חכמים כל אחד לפי סברתו, לפי חומר קדושתו.

באבק שעל רגליו ולא יעשנו קפנדריא... למדנו קלות ראש של הר הבית. ושל בית הכנסת ושל בית [ובית] המדרש, כדתנן במגילה בפרק בני העיר (כח ע"א): בית הכנסת שחרב אין מספידין בתוכו ואין פורשין בתוכו מצודות ואין שוטחין על גגו פירות ואין מפשילין לתוכו חבלים ואין עושין אותו קפנדריא. משום שנאמר, והשמותי את מקדשיכם (ויקרא כו, לא): קדושין הן אף-על-פי שהן שוממין... ותניא התם במגילה: בתי כנסיות ובתי מדרשות אין נוהגין בהן קלות ראש ואין אוכלין בהן ואין שותין בהן ואין גיאותין בהן ואין מטיילין בהן, ואין נכנסין בהן בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים, ומכבדין אותן ומרביצין אותן... ומפרשין (שם ע"ב) קלות ראש, חשבונות של רשות. פירשנו קלות ראש ומורא של כל אחד ואחד, ותן לחכם ויחכם עוד (משלי ט, ט), שישמור אדם עצמו מקלות ראש הדומה לקלות ראש ששנו חכמים, וכל שכן מחמור ממנו (ספר יראים סי' שכ"ד).

7. ...בית הכנסת נקרא מקדש מעט, כדלקמן בפירקין (מגילה כט ע"א), ולכך אסור לגתוך דבר מבית הכנסת; דתניא בספרי (דברים ס"א): מניין לנותן אבן [אחד] מן ההיכל ומן המזבח ומן העזרה [העזרות] שהוא בלא תעשה? תלמוד לומר, ונתתם את מזבחותם (דברים יב, ג), לא תעשון כן לה' אלקיכם (שם ד)... (מרדכי מגילה תתכ"ו).

8. ומוחה [ר'] מאיר בן ברוך מרוטנבורג לילך בסכין ארוך לבית הכנסת לפי שהתפלה מארכת ימיו וזה מקצר ימיו. וכן מוחה לילך עם כיסו לבית הכנסת, כדאיתא בברכות פרק הרואה (נד ע"א): לא יכנס אדם להר הבית באפונדתו (תשב"ץ סי' ר"ב).

בענין דינים מפורסמים, מאת הרמב"ם

דיני הציצית והתפילין והמזוזה וענין מלאכתן והברכות שחייבין לברך עליהן וכל הענינים התלויין בכל זה מן הדינים ומה שנאמר עליהן בשאלות ותשובות אין ראוי כפי קבלת חבורינו לדבר בהן לפי שאינו אלא מפרש והמשנה לא דברה על אלה המצות דבר מיוחד לכלול דיניהם עד שיהא חייב לפרש אותו.

(6) במשניות שלפנינו: במקלו ובמנעלו ובפונדתו ובאבק וכו', "תרמילו" נמצא ג"כ בגמרא כתב יד מינכן (דקדוקי סופרים).

(7) מכאן עד סוף הקטע הוא נוסח ספר יראים השלם, שגראה יותר גכון.

(8) ראה דקדוקי סופרים שם.

וסבת זה בעיני לפי שהיו הדברים האלו מפורסמים בזמן חבור המשנה והיו ענינים ידועים ונהוגים ביד כל העם פרט וכלל ואין ענין מהן נפלא משום אדם וע"כ לא ראה לדבר בהן. כמו שלא הסדיר התפילה, ר"ל נוסחה, ואיך יתנהג שליח צבור, לפי שהיה מפורסם ולא חבירו בזה סדור אבל חבירו ספר גמ' וביאורו (רמב"ם, פירוש המשניות, מנחות פ"ד מ"א).¹

מקורות בענין צניעות וערוה

מר ר' יצחק, טפח באשה ערוה. למאי? אילימא לאסתכלי בה — והא אמר רב ששת, למה מנה הכתוב תכשיטין שבחין עם תכשיטין שבפנים (במדבר לא, נ)? לומר לך, כל המסתכל באצבע קטנה של אשה כאלו מסתכל במקום התורף, אלא באשתו ולקריאת שמע. אמר רב חסדא, שוק באשה ערוה, שנאמר, גלי שוק עברי נהרות (ישעיה מז, ב), וכתוב, תגל ערותך וגם תראה חרפתך (שם ג). אמר שמואל, קול באשה ערוה, שנאמר, כי קולך ערב ומראך נאה (שיר השירים ב, יד). אמר רב ששת, שער באשה ערוה, שנאמר, שערך כעדר העזים (שם ד, א; ברכות כד ע"א).

2. טפח מגולה באשה במקום שדרכה לכסותו אפילו היא אשתו, אסור לקרות קריאת שמע כנגדה. שער של אשה שדרכה לכסותו אסור לקרות כנגדה (אפילו אשתו).² ... יש לזהר משמיעת קול זמר אשה בשעת קריאת שמע (שלחן ערוך אורח חיים ע"ה א"ג).

3. ... ונשמרת מכל דבר רע (דברים כג, יא) — שלא יסתכל אדם באשה נאה ואפילו פנויה, באשת איש ואפילו מכוערת, ולא בבגדי צבע של אשה [שזוכר את האשה כמו שהיא מלובשת בהן, שמייפין אותה, ומהרהר אחריה].³ אמר רב יהודה אמר שמואל: אפילו שטוחין על גבי כותל (עבודה זרה כ ע"א"ב). בקראקא נוהגין שבסעודה שעושין בליל שני [אחר חתונה] מברכין "אשר ברא" ולא "שהשמחה במעוננו", והוא תימא, ולא מצאתי שום טעם למנהגם זה, אלא לפי שסעודה זאת קטנה היא ומושיבין האנשים והנשים יחד בחדר אחד, וכתב במנהגים דין מברכין "שהשמחה במעוננו" היכא דאיכא חששא דהרהור עבירה... (בית חדש לטור אבן העזר סי' ס"ב סד"ה וי"א).

(1) הובא כאן להורות על מה שלא נזכר חיוב מחיצת בביהכ"נ בספרי הלכה — ג"כ בשביל שהי' הדבר מפורסם.

(2) הגהת רמ"א.

(3) רש"י.

כתב ב"ה. כשאנשים ונשים בחדר אחד אין אומרים „שהשמחה במעונו“, דאין שמחה כשיצר הרע שולט (בית שמואל לשלחן ערוך אבן העזר סי' ס"ב סעיף יא).

שלא לקפח זכויות מסורתיות

פי שאינו מניח את העניים ללקוט, או שהוא מניח את אחד ואחד לא, או שהוא מסייע את אחד מהן, הרי זה גוזל את העניים. על זה נאמר (משלי כב, כח) אל תסג גבול עולים (פאה פ"ה מ"ו).¹

[אל תסג גבול עולים:] רב ירמיה ורב יוסף: חד אמר, אלו עולי מצרים; וחרגה אמר, אלו שירדו מנכסיהן; לסמיא צוחין סגיא נהוריא (ירושלמי פאה פ"ה ה"ה, י"ט ע"א).

חד אמר, אלו עולי מצרים: כלומר, אל תסג גבול עולים שנגבל לעולי מצרים, והיא מצות התורה (פי' המשנה למה"ר יצחק בן מלכי צדק סימפונטי). ומה שאמר עולים, והפסוק אמר עולם, לא יקשה בעיניך, שזה על דרך דרש... ור"ל ב"עולים" עולי מצרים, כלומר המצות והחוקים אשר צוה הא"ל ליוצאי מצרים (פי' המשניות להרמב"ם).

חד אמר אלו שירדו מנכסיהם... פי' עולים דרשו בלשון עליה, וקרי ליה ליורד מנכסיו עולים בל' כבוד, כמו שמכנים לסומא „סגי נהור“ בלשון כבוד (פי' המשנה לר"ש משאנץ).

בענין עון ברבים

שיחה בטילה, היינו אפילו שיחת חולין שהיא לצורך פרנסה, דבחזון שרי, בבית הכנסת אסור, ובפרט שיחה בטילה לגמרי, דבודאי שראוי למנוע תמיד מזה (פמ"ג), ובזהר הקדוש פ' ויקהל הפליג מאד בגודל העון הזה. וכל שכן

(1) הובא כאן כבסיס לרעיון שג"כ אסור להושיב אנשים ונשים מעורבים בביהכ"ג, שכן נגזלה זכות החרדים להתפלל שם.

(2) כיון דעאלו עמא קדישא לבי כנישתא אסיר לאשתדלא אפילו בצורך בי כנישתא, אלא במלי תושבחן וצלותא ואורייתא וכדקא חזי לון. ומאן דאשתדל במלין אחרנין ובמלין דעלמא, דא איהו בר גש דקא מחלל שבתא, לית ליה חולקא בעמא דישראל. תרין מלאכין ממנן על דא ביומא דשבתא, ואיגון שווי ידיון על רישיה ואמרי, ווי לפלגיא דלית ליה חולקא בקב"ה (זהר ח"ב דף ר"ה ע"ב). שני הקטעים המובאים כאן (ממשנה ברורה ועקדת יצחק) מפיצים אור על חומר העון של תערובות בביהכ"ג כדבר תמידי בזמן התפלה.

שיש ליוהר בבית הכנסת ובית המדרש מעון דבורים אסורים כגון לשון הרע ורכילות ומחלוקת וקטטות, כי מלבד שהם עונות חמורים מאד, עוד יגדל העון יותר במקום קדוש, כי הוא מזלזל בכבוד השכינה; ואינו דומה החוטא בינו לבין עצמו לחוטא בפלסין של מלך לפני המלך; ועוד תגדל הרעה בזה שהוא מכשיל את הרבים בעונות הרבים הנ"ל... (משנה ברורה, סי' קנ"א ב).

במדרש (בראשית רבה פרשת נ'): האחד בא לגור וישפוט שפוט (בראשית יט, ט) — דין שרצו ראשונים אתה בא לאבד; רבי מנחם בשם רב ביבי אמר: כן התנו אנשי סדום ביניהם: אמרו, כל אכסנאי שהוא בא לכאן נהיה בועלים אותו ונטלים את ממונו... הנה שכל עצמן היה לבטא האכסנאי מביניהם ושלא יבאו לשם משום מקום בעולם... והנה עם זה נתבאר כונת יחזקאל עליו השלום באומרו, זה היה עון סדום אחותך וכו' ויד עני ואביון לא החזיקה (יחזקאל טז, טז), והכונה ששמו להם כן לחוק ולנמוס... והנה הלילה ההוא נהגו כמנהגם, ונגדשה סאתם, כי מלאה מקדם מכל מיני חטא ופשע אשר כאלה מחייבים כלליה. ומכאן אתה מוצא תשובה נכונה לאנשי הגבעה, כי אם נהגו כמנהגיהם בשני הענינים, רצוני, בכלות רגל העוברים והשבים ובהתיר הנבלה הזאת כמוהם, הנה לא היה זה להם דבר מזה בתשומת דתית, ולא הותר להם לעשות כן מדיניהם חלילה, אבל היו כמדינה שחקה טובים ועושים אינם אותם. ולזה לא יקשה לנו למה לא המטיר עליהם גפרית ואש מאת ה' מן השמים, אבל היה עליהם מדיניהם על זה עון פלילי, והיו שופטי העיר או השבט חייבים לבערם מן העולם; ובמה שראו ולא מיחו בידם או העלימו עיניהם מן מה שעשו בפרהסיא, היה החטא ההוא מוטל על כל השבטים, והיה מאת השם יתברך להפרע מכלן אחרי מלאת יד התובעים את דינם. וכן הוא הדין בכל מה שחטאו היחידים בכל צבור וצבור, בפרוץ אחד מן האיסורים שבתורה כגון יין נסך או גבינה של עכו"ם או שעטנז וכיוצא, שהעלם עין השופטים והמנהיגים מתיר אותם כאלו הם מותרים מן הדין, שכבר הפכו בזה חטאות היחיד אל חטאות הצבור מכללם... אמנם החטא הקטן כשיסכימו עליו דעת הרבים והדת נתנה בבתי דיניהם שלא למחות בו, הנה הוא זמה ועון פלילי וחטאת הקהל כלה, ולא נתן למחילה אם לא בפורענות הקהל, כמו שהיה בבני בנימין על השתתפם בעון; והוא היה עון סדום כמו שביארנו, שהם ובתי דיניהם שלהן הסכימו שלא להתחזק יד עני ואביון, ולכן הוא טוב ומוטב שיכרתו או ישרפו או יסקלו החטאים ההם בנפשותם משתעקר אות אחד מהתורה בהסכמת הרבים... ומי שלא יקבל זה בדעתו אין לו חלק בבינה ונחלה בתורה אלקית (עקדת יצחק, וירא, שער כ).

בענין כופרים בתורה

סלשה הן הכופרים בתורה: האומר שאין התורה מעם ה', אפילו פסוק אחד, אפילו תיבה אחת, אם אמר משה אמרו מפי עצמו, הרי זה כופר בתורה. וכן הכופר בפרושה, והוא תורה שבעל פה; והמכחיש מגידה כגון צדוק ובייתוס... (רמב"ם, הלכות תשובה, פ"ג ה"ח).

הערכת האשה בישראל: לקט מקורות מחז"ל

מר ר' אלעזר: כל אדם שאין לו אשה אינו אדם (יבמות ס"ג ע"א). תני: כל שאין לו אשה, שרוי בלא טובה, בלא עזר, בלא שמחה, בלא ברכה, בלא כפרה... ר' סימון בשם ר' יהושע בן לוי: אף בלא שלום... ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי: אף בלא חיים... ר' חיה בר גמדי אמר: אף אינו אדם שלם (בראשית רבה פ"ו, ב). בחוסר כל (דברים כח, מז) — רב חסדא אמר, בלא אשה (נדרים מ"א ע"א).

תנו רבנן: איזהו עשיר... רבי עקיבא אומר: כל שיש לו אשה נאה במעשים (שבת כ"ה ע"ב). שמחת לב — אשה (שם קנ"ב ע"א). אמר רבא: בא וראה כמה טובה אשה טובה... דכתיב, מצא אשה מצא טוב (משלי יח, כב; יבמות ס"ג ע"ב). תנו רבנן: האוהב את אשתו כגופו, והמכבדה יותר מגופו... עליו הכתוב אומר, וידעת כי שלום אהלך (איוב ה, כד; יבמות ס"ב ע"ב). [יותר מגופו: דזילותא דאיתתא קשה מדגברא — רש"י שם]. אמר רב לעולם יהא אדם זהיר באונאת אשתו [באונאת דברים לצערה — רש"י], שמתוך שדמעתה מצויה, אונאתה קרובה... איתתך גוצא, גחין ותלחוש לה [אשתך קטנה, כפוף עצמך ושמע דבריה — רש"י]... אמר ר' חלבו: לעולם יהא אדם זהיר בכבוד אשתו, שאין ברכה מצויה בתוך ביתו של אדם אלא בשביל אשתו (בבא מציעא נ"ט ע"ט). אמר ר' פנחס הכהן בר חמא: בזמן שהיא צנועה בתוך הבית, כשם שמזבח מכפר, כך היא מכפרת על ביתה (תנחומא וישלח ו).

אמר ר' אליעזר: כל המגרש את אשתו ראשונה, אפילו מזבח מוריד עליו דמעות (גיטין צ' ע"ב). וא"ר יוחנן: כל אדם שמתה אשתו בימיו, עולם חשך בעדו... א"ר שמואל בר נחמן: לכל יש תמורה חוץ מאשת נעורים... מתני לה רב יהודה לרבי יצחק בריה: אין אדם מוצא קורת רוח אלא מאשתו ראשונה (סנהדרין כ"ב ע"א).

אמרי דבי רב שילא... נשים רחמניות הן (סוכה י"ד ע"ב). ויבן... את הצלע (בראשית ב, כב) : מלמד שנתן הקב"ה בינה יתירה באשה יותר מבאיש (נדה מ"ה ע"ב).

במקום שהולקין מעשר עני, נותנין לאשה תחלה; מאי טעמא? משום זילותא. אמר רבא: מרישא כי הוה אתו גברא ואתתא לדינא קמאי [זה תובע בעל דינו וזו תובעת בעל דינה — רש"י] הוה שרינא תיגרא דגברא ברישא... כיון דשמענא להא, שרינא תיגרא דאיתתא ברישא; מאי טעמא? משום זילותא (יבמות ק' ע"א). תנו רבנן: יתום ויתומה שבאו להתפרנס [ממזונות של צדקה — רש"י] מפרנסין את היתומה, ואחר כך מפרנסין את היתום — מפני שהאיש דרכו לחזור על הפתחים ואין אשה דרכה לחזור. יתום ויתומה שבאו ליגשא [משל צדקה — רש"י] משיאין את היתומה ואחר כך משיאין את היתום, מפני שבושתה של אשה מרובה משל איש (כתובות ס"ז ע"א-ב).¹

1) וכן מובא להלכה ביורה דעה רנ"א, ח: „איש ואשה שבאו לשאול מזון, מקדימין אשה לאיש; וכן אם באו לשאול כסות. וכן אם באו יתום ויתומה ליגשא, מקדימין להשיא היתומה". ובסימן רנ"ב, ח: „פורים האשה קודם האיש". ראה גם הוריות י"ג ע"א.